

HANS-ERS VALLSTUGA OCH TRÖSKLOGE PÅ TORKELSBO FÄBODVALL

Antikvarisk medverkan vid renovering av grund, timmerstomme,
trädelar och spåntak på hus 1 och 3

Hans-Ers
Torkelsbo fäbodvall
Ångsäter 6:25
Ljusdals socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2022–2024

Daniel Olsson

Slutrapport
Avser byggnadsvårdsbidrag och tillstånd enligt KML
Länsstyrelsens dnr: 9605-2020, 1153-2021, och 10817-2022
Beställare: Erik Gunnarsson

Hans-Ers vallstuga och tröskloge på Torkelsbo fäbodvall

Antikvarisk medverkan vid renovering av grund, timmerstomme, trädelar och
spåntak på hus 1 och 3

Hans-Ers
Torkelsbo fäbodvall
Ångsäter 6:25
Ljusdals socken
Ljusdals kommun
Gävleborgs län
2022–2024

Rapport 2025:12
Daniel Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan du köpa/beställa i länsmuseets butik butik@xlm.se

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2025

Omslagsbild: Tillverkning av nya syllstockar till Hans-Ers tröskloge, vilken syns i bakgrunden. Foto från öster: Daniel Olsson 2023-10-12.

Länsmuseet Gävleborg medger spridning av dokumentationsmaterialet med Creative Commons licensen CC-BY, undantag kartmaterialet: © Lantmäteriet, dnr I2018/00110.

ISSN 0281-3181

Print: Trycktrean

Innehållsförteckning

Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Sammanfattning.....	4
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta	6
Lagskydd och kulturhistorisk status	7
Historik.....	7
Hans-Ers, den västra delen av vallen.....	8
Vallstugan.....	9
Trösklogen	11
Orsaker till åtgärder.....	13
Vallstugan.....	13
Trösklogen	14
Ärendets fortsättning	15
Utförda åtgärder.....	16
Vallstugan.....	17
Mark och grund.....	17
Timmerstomme och trädelar	18
Takkonstruktionen.....	21
Skorstenen.....	21
Trösklogen	22
Mark och grund.....	22
Timmer och trädelar.....	22
Takkonstruktion.....	25
Avvikelser från beslut	26
Återstående delar	26
Antikvariska ställningstaganden	26
Övriga antikvariska iakttagelser.....	27
Övrigt	27
Markförändringar.....	27
Övriga åtgärder i vallstugan	27
Källor.....	29
Tryckta källor.....	29
Otryckta källor.....	29
Arkiv	29
Muntliga källor	29

Tekniska och administrativa uppgifter

Länsstyrelsens diarienummer:	1153-2021, tillstånd 9605-2020, bidragsbeslut etapp 1 10817-2022, bidragsbeslut etapp 2
Beslutsdatum:	2021-02-16, 2022-02-24 och 2023-02-16
Länsmuseets diarienummer:	1238/311 och 2023-25/311
Projekttid:	Juli–december 2022, september– november 2023 samt oktober 2024
Besiktningar:	2022-07-30, antikvarisk medverkan 1 2022-09-23, antikvarisk medverkan 2 2022-10-24, antikvarisk medverkan 3 2022-12-09, slutbesiktning etapp 1 2023-09-12, antikvarisk medverkan 1 2023-10-12, antikvarisk medverkan 2 2023-10-27, slutbesiktning etapp 2 2023-11-10, efterbesiktning 1 2024-10-25, efterbesiktning 2
Antikvarisk medverkan:	Länsmuseet Gävleborg, byggnads- antikvarie Daniel Olsson
Entreprenör, timmer, trä och mureri:	Gamla Trähus i Färila AB, Färila
Kontaktperson:	Daniel Åkerman
Entreprenör, plåt:	Färila Plåt AB
Kontaktperson:	Lars-Åke Öst
Fastighetsägare:	Erik Gunnarsson, Ljusdal
Materialleverantörer: Timmer och trä	Gamla Trähus, Färila och Erik Gunnarsson, Ljusdal
	Per Olsson, Edsbyn
	Weber
	Planja

Dokumentationsmaterialet förvaras i länsmuseets arkiv.

Sammanfattning

Under perioderna juli till december 2022, september till november 2023 samt i oktober 2024, har vallstugan och trösklogen vid Hans-Ers på Torkelsbo fäbodvall, Ljusdals socken, genomgått en stor renovering. Hela vallen är skyddad som byggnadsminne och arbetet genomfördes med byggnadsvårdsbidrag. Då båda byggnaderna hade omfattande skador delades renoveringsarbetet upp i två etapper.

Innan renoveringen låg vallstugans syllstockar delvis emot marken och timmerstommen hade omfattande rötskador på flera ställen. Fönstren var i behov av renovering och trappan utanför ytterdörren var rötskadad. Yttertaket av tegel var i mycket dåligt skick och avsaknad av något skydd övernocken hade lett till omfattande rötskador inockåsen. Trägolvet i farstun och boden var i behov av omläggning. Innertaken i stugan och ytterkammaren var rötskadade då de tidigare hade skadats av takläckage under lång tid.

Trösklogen saknade de understa timmervarven på tre sidor, bottenstockarna låg emot jorden och timmerstommen var instabil. I byggnaden var två golvåsar rötskadade och trägolvet inte komplett. Portens dörrblad var i behov av renovering

och ett trappsteg eller en ramp, saknades vid porten. Tegeltaket var i mycket dåligt skick vilket hade lett till omfattande rötskador i den underliggande takkonstruktionen inklusive flera takåsar.

Grund-, timmer-, trä- och mureriarbetet har utförts av Gamla trähus i Färila AB, och plåtarbete av Färila Plåt AB. Läns museet Gävleborg har deltagit i arbetet som antikvariskt medverkande genom antikvarie Daniel Olsson som besiktigt arbetet vid totalt nio tillfällen under renoveringens båda etapper.

I vallstugan har Gamla Trähus utfört de timmerbyten som var tänkta att ingå i detta projekt, byggnaden har lyfts och fönstren har renoverats. Takkonstruktionen har byggts upp med delvis nya åsar, nya rafter och taktro innan ett nytt tak av handspäntad takspån spikades på. Taket har försetts med vindskivor, vattbrädor ochnockbrädor. Golven i boden och farstun har lagts om med enstaka nya åsar under. Stugan och ytterkammaren har försetts med nya innertak av trä med tillhörande taklister. En ny trätrappa har byggts vid den södra ingången.

Trösklogen har fått justerade grundstenar, nya timmervarv nedtill, vertikala följare har monterats inuti byggnaden och golvet är återlagt och kompletterat med nya golvåsar och golvbrädor. Takkonstruktionen har byggts upp med delvis nya takåsar, sparrar och taktro samt ett nytt tak av handspäntade takspån. Portens dörrblad har renoverats.

Renoveringsarbetet har godkänts vid de båda slutbesiktningar som har hållits samt vid två efterbesiktningar för några kvarvarande delar. Frågan om rampens utformning vid logen är ännu ej avgjord. Den sänkning av marknivå som fastighetsägaren har utfört söder om vallstugan har läns museet dokumenterat, men ej varit delaktig i.

Antikvarisk slutbedömning

Renoveringen av vallstugan och trösklogen vid Hans-Ers på Torkelsbo fäbodvall har utförts på traditionellt sätt av Gamla Trähus med noga utvalt virke av god kvalitet och med hantverksmässiga metoder. Fastighetsägaren har tagit fram nya sparrar och ny taktro. Mureri- och plåtarbete är utfört i enlighet med planerna. Då dessa delar var väl utförda ur antikvarisk aspekt upprättade läns museet antikvariska slutintyg 2022-12-14 angående etapp 1 och 2023-10-31 för etapp 2. Vid slutbesiktningen 2023-10-27 återstod ännu några delar vilka följdes upp vid efterbesiktningar 2023-11-10 samt 2024-10-25. Allt timmer och träarbete som var tänkt att ingå i denna renovering vad då slutfört.

Läns museet påtalade 2024-10-25 att den ramp med kanter av sten som har uppförts av fastighetsägaren vid logens ingång inte bör ligga emot trävirket. Ägaren gjorde enligt uppgift en ändring av rampen därefter, men läns museet visste inte om detta vid slutbesiktningen av trösklogen vid Ersk-Lars 2024-11-15. Länsstyrelsen har som alternativ föreslagit en ramp av trä, men denna fråga är ännu inte avgjord. Marknivå sydväst om vallstugan har sänkts, men den jord som skulle läggas på närmast byggnaden hade inte kommit på plats vid läns museets besiktning 2024-10-25.

Karta

Figur 1. Utdrag ur Cx-kartan med Torkelsbo fäbodvall markerad med en pil.

Figur 2. Utdrag ur Cx-kartan över Torkelsbo fäbodvall med hus 1, vallstugan, och hus 3, tröskklogen, markerade med sina nummer på kartan. OBS: De minsta byggnaderna på fäbodvallen är inte inritade på denna karta.

Lagskydd och kulturhistorisk status

Bebyggelsen på Torkelsbo fäbodvall där den nu aktuella fastigheten är belägen är skyddad som byggnadsminne enligt Kulturmiljölagens tredje kapitel.

Figur 3. Till vänster i bild Sara Johansson "Pärs-Sara", gift Almstedt, och till höger Stina Bohman, gift Ljungqvist, står framför Hans-Ers vallstuga. Stina var skojänta på Hans-Ers-vallen under åren 1893-1907. Observera att byggnadens nuvarande ytterdörr då inte fanns på plats. Foto i Ljusdalsbyggdens museums bildarkiv (Neg. R4397).

Historik

Ungefär åtta kilometer norr om Ljusdals centrum ligger Torkelsbo fäbodvall, en av två byggnadsminnesförklarade fäbodvallar i Ljusdals kommun. Arkeologiska undersökningar har visat att marken på platsen brukades redan under järnåldern. När den började nyttjas som fäbodvall är inte känt, men den finns namngiven på en 1640-talskarta. Möjligen kan den dock vid denna tid ha varit ett bodland, det vill säga ett mellanting mellan en hemgård och en fäbodvall, där marken vanligtvis nyttjades för odling.

Torkelsbo har genom historien hört samman med olika byar i Ljusdals socken, men vid 1800-talets mitt ägdes vallen av gårdar i Ångsäter, Ede och Tälle byar. Idag finns tre vallstugor och även tre uppsättningar ekonomibyggnader med fäx (ladugård), vedbodar, störs (kokhus) samt två logar och ett härbre, totalt 15 hus. Flertalet byggnader är timrade och har spån- eller tegeltak.

Den västra delen av fäbodvallen bär gårdsnamnet Hans-Ers, medan de båda övriga delarna av vallen bär namnet Ersk-Lars, då de under modern tid har ägts av samma gård. Fram till 1946 brukades Torkelsbo som en traditionell fäbod, men den nyttjades även som bostäder för skogsarbetare fram till 1960-talet. Efter en genomgripande renovering på 1970-talet återupptogs fäboddriften 1983. Då Torkelsbo är en av länets bäst bevarade fäbodvallar skyddades den som byggnadsminne 1997. Hela vallen ägs idag av en fastighetsägare. För ytterligare

*Figur 4. Torkelsbo fäbodvall från söder. Hans-Ers byggnader ses till vänster i denna bild.
Foto: Daniel Olsson, 2023-10-12.*

uppgifter om vallens historia hänvisas till Ann Renströms byggnadsminnesutredning *Törselsbo* utgiven 1996 samt Katarina Lias och Robin Olssons rapport *Torkelsbovallen – ett skogsbete från järnåldern*, vilken utkom 2001.¹

Ett antal renoveringar av olika byggnader på vallen utfördes under perioden 1980-talet till 2012. Sedan den nuvarande fastighetsägaren förvärvade vallen 2018 har en större renoveringsinsats inletts. På vallen bedrivs sommartid djurhållning med köttdjur.

Hans-Ers, den västra delen av vallen

Bebyggelsen inom vallens västra del hörde ihop med hälsingegården Hans-Ers i Ångsäter, tre kilometer nordväst om Ljusdal. På denna gård bodde Karin Jonsson – Hans-Ers-Karin, som testamenterade en stor summa som möjliggjorde uppförandet av museet i Ljusdal 1963. Hemgården testamenterades till Ljusdals kommun som under ett antal decennier upplät den som bostad åt verkssamma konstnärer. Hemgården är numer såld, men är fortfarande välbevarad.

Inom Hans-Ers vallruta finns en vallstuga, ett fäx med stall, en tröskloge och en vedbod. Vallstugan (hus 1) och trösklogen (hus 3) beskrivs närmare nedan. Fäxet (hus 2) utgörs av en timrad byggnad med fähus, lider och småfähus (senare inrett till stall) samt ett utedass med regelstomme och fasad av stående träpanel. Vedboden (hus 4) utgörs av ett timrat gapskjul med pulpettak. Samtliga dessa byggnader försågs med tegeltak vid 1970-talets början, vilka ligger ovanpå äldre spåntak. I samband med en omfattande renovering av fäxet lades spåntak på denna byggnad 2020.

¹ Renström, A. s.6ff Figur 3.

Figur 5. Hans-Ers vallstuga (hus 1) från sydväst. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Vallstugan

Detta hus utgörs av en timrad långsträckt byggnad med sadeltak placerad i slutningen mot sydväst. Vallstugan vilar på grundstenar och har en jordkällare under byggnadens sydöstra del, med nedgång via en timrad svale mot sydväst. Innan renoveringen hade byggnaden tegeltak av tvåkupigt lertegel från 1970-talet som låg ovanpå ett äldre spåntak. Huset har en genomgående farstu med utgång både mot nordöst och sydväst. Fram till 1900-talets början var vallstugans mittparti öppet utan väggar mot sydväst och nordöst, se figur 3. Nordväst om farstun ligger en stor stuga med öppen spis i rummets östra hörn samt en gavelkammare utan eldstad. Efter 1942, när byggnaden skulle användas som bostad för skogsarbetare, kläddes stugan invändigt med träfiberskivor.

Figur 6. Vallstugan från öster. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Figur 7. Vallstugans bod från nordväst. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

och nya fönster med innanfönster sattes in. Väggarna i stugan hade ytskikt av vitmålad väv med foder och lister i blå kulör och i gavelkammaren var väggarna tapetserade med tidningar från 1990-talet. Båda dessa rum hade pappspända tak. Den öppna spisen murades om 1978 och huset försågs då även med en ny putsad skorsten. Sydöst om farstun återfinns en bod med omålade ytskikt och ett fönster mot sydöst, som sattes in 1970 där det tidigare enbart fanns en glugg.

Figur 8. Stugan i vallstugan från väster med väggfast säng och eldstaden som murades om på 1970-talet. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Figur 9. Hans-Ers tröskloge (hus 3) från söder. Foto: Daniel Olsson 2022-07-05.

Trösklogen

På fäbodvallar förekom normalt inte trösklogar, men på Torkelsbo finns två bevarade sådana – hus 3 och 13. Detta kan ses som belägg för att sädesodling har förekommit på denna fäbodvall. Trösklogen vid Hans-Ers (hus 3) är placerad tiotalet meter väster om vallstugan och fäxet. Trösklogen vilar på grundstenar och är timrad. Den har ursprungligen haft trapetsformade syllstockar samt utsirade avslutningar uppåt på knutkedjorna – alla fyra av olika utformning. Huset har sadeltak som innan renoveringen var täckt med tegeltak av tvåkupigt lertegel placerat ovanpå ett äldre spåntak.

Figur 10. Trösklogen (hus 3) från norr innan renoveringen. Foto: Daniel Olsson 2022-07-05.

Figur 11. Detalj av ursprunglig trapetsformad sylstock i vägg C i trösklogen. Foto från väster: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Figur 12. Detalj av huggen avslutning uppåt vid trösklogens knut A/D. Foto från öster: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Byggnadens ingång i form av en port med två dörrblad är placerad på husets östra gavel, nära byggnadens södra hörn. Logen har golv av trä och en stor lucka mot söder. Utformningen skiljer sig således från andra äldre logar där ingången vanligtvis är placerad mitt på den ena långsidan mitt emot en lucka. Sannolikt har trösklogen vid Hans-Ers förändrats under 1800-talet. Åtminstone från 1920-talet har trösklogen vid Hans-Ers inte använts som tröskloge utan enbart som lada, det vill säga för höförvaring.

Figur 13. Trösklogens interiör från sydöst innan renovering med byggmaterial och föremål från den föregående ägarens tid. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Orsaker till åtgärder

Hösten 2018 utförde Läns museet Gävleborg och Gamla Trähus på uppdrag av fastighetsägaren en skadeinventering av samtliga byggnader inom fäbodvallen, vilken finns redovisad i en särskild skrivelse. Hus 1 och hus 3 var då två av de byggnader som pekades ut där akuta åtgärder var nödvändiga. I det följande beskrivs emellertid enbart de skador som har åtgärdats i samband med den nu utförda renoveringen.

Figur 14. Detalj av vallstugans takfall mot nordöst med skadat tegel och spåntak samt skorsten med putsbortfall. Foto från öster: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Vallstugan

Innan renoveringen var marknivån generellt sett hög kring byggnaden och timmer låg bitvis direkt emot jorden. Vissa grundstenar hade sjunkit ned.

Timmerstommen hade rötskador på flera ställen, bland annat i delar av hammarbandet mot sydväst. Trappan utanför dörren mot sydväst hade också rötskador. Trägolvet i farstun och boden var i behov av omläggning. Fönsterbågarna saknade delvis kittning och hade flagnande färg.

Då tegeltaket hade varit dåligt under lång tid och saknat täckning över taknocken hade detta lett till omfattande skador i takkonstruktionen samt även skadat innertaken i stugan och gavelkammaren och en av de bärande innertaksåsarna. Vindskivorna, vattbrädorna,

Figur 15. Farstun från sydväst. Foto: Daniel Olsson 2022-07-05.

takfotsbrädorna och hängrännan var rötskadade. Även tegeltaket på källarsvalen var i dåligt skick.

På skorstenen hade putsen börjat lossna, troligen på grund av att lagningar tidigare har utförts med ett cementbruk. Plåtbeslagen kring skorstenen var otäta.

Trösklogen

Byggnadens timmerstomme hade legat emot jorden under lång tid vilket lett till omfattande rötskador i syllstockarna och några stockar hade även försvunnit helt. Grundstenarna var således även nedsjunkna i marken. Hela timmerstommen var instabil och väggarna hade börjat kalva ut. Tegeltaket hade under lång tid varit mycket dåligt vilket lett till omfattande rötskador i hela takkonstruktionen och i tre av de bärande takåsarna. Även vindskivorna, vattbrädorna och några takfotsbrädor var rötskadade. Portens dörrblad var delvis skadade och i behov av justering. Byggnadens trägolv och golvåsarna mot nordöst hade delvis rötskador. Byggnaden saknade en ramp eller en trappa utanför ingången.

Figur 16. Daniel Åkerman undersöker hur mycket trösklogens nordöstra vägg lutar. På bilden ses även hur timmerväggen har börjat kalva ut. Foto från öster: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Figur 17. Trösklogens port från sydöst innan renoveringen inleddes. Foto: Daniel Olsson, 2022-07-05.

Ärendets fortsättning

För att kunna genomföra en renovering anlitade fastighetsägaren timmerman Daniel Åkerman, Gamla Trähus i Färila AB, som 2020 tog fram åtgärdsförslag för den första etappen av renoveringen av dessa båda byggnader. Länsstyrelsen lämnade tillstånd till dessa åtgärder 2021-02-16 och fattade beslut om byggnadsvårdsbidrag 2022-02-24. Gamla Trähus upprättade därefter åtgärdsförslag för etapp 2 av renoveringen av båda byggnaderna och länsstyrelsen fattade beslut om bidrag till denna del 2023-02-16 och hänvisade i bidragsbeslutet till tillståndet från 2021-02-16.

Figur 18. Vallstugan från sydväst under renoveringen. Foto: Daniel Olsson, 2022-10-24.

Utförda åtgärder

Arbetet har utförts av Gamla Trähus med etapp 1 under sommaren och hösten 2022 och etapp 2 hösten 2023 med kompletterande åtgärder hösten 2024. Fastighetsägaren har tagit fram virke till sparrar och taktro till både vallstugan och trösklogen samt rivit bort de fuktskadade innertaken i vallstugan med ovanliggande isolering av sågspån samt röjt ur trösklogen innan arbetet inleddes.

Allt virke som har använts har genomgående varit noga utvalt av god kvalitet. Handspäntade takspån av furu till båda byggnaderna togs fram av Per Olsson, *Lång-Pelle*, i Edsbyn. I beskrivningen nedan benämns byggnadens väggar A till D med ingången placerad på sida A. Timmervarven räknas nedifrån.

Figur 19. Takspån tillverkade av Per Olsson i Edsbyn. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-23.

Figur 20. Vallstugan från öster under uppbyggnad av takkonstruktionen. Foto: Daniel Olsson, 2022-10-24.

Vallstugan

Mark och grund

Vallstugan har lyfts cirka 5 centimeter i dess nordvästra del och mellan 10-15 centimeter vid gaveln mot sydöst. Källarsvalen har lyfts 5 centimeter i framkant och 10 centimeter i bakkant. Grundstenarna har justerats och efter behov kompletterats. Se mer angående marknivåer under *Övrigt* nedan.

Figur 21. Marken sydväst om byggnaden efter fastighetsägarens sänkning av marknivån. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-25.

Figur 22. Daniel Åkerman studerar skadorna i vallstugans sydvästra hammarband. Foto: Daniel Olsson, 2022-10-24.

Timmerstomme och trädelar

Cirka sex meter av stocken i hammarbandet i vägg A (mot sydväst) har bytts ut mot friskt virke av samma dimension. En kort rötskadad stock (tuppen) överst i röstesparti nummer två räknat från nordväst ersattes med en motsvarande stock av friskt virke.

Golven i boden och farstun har lagts om med tre nya golvåsar under boddelen. Den mittersta golvåsen hängdes upp i en hängselkonstruktion av järn. Efter lyftningen av stommen har golvet i boden kompletterats med en ny golvbräda och en ny liggande list, som tillverkats med motsvarande lister i den andra delen av vallstugan som förlaga.

Byggnadens fyra fönster har renoverats genom skrapning, urplockning av glas, inoljning och de har försetts med nytt kitt i falsarna. Fönsterbågarna har således inte målats i samband med denna renovering.

Figur 23. Daniel Åkerman med en fönsterbåge som ska renoveras. Foto: Daniel Olsson, 2022-12-09.

Figur 24. Taket i stugan efter stämpning. Foto från söder: Daniel Olsson, 2022-10-24.

Under hösten 2022 stämpades innertaket i stugan provisoriskt med stöttor så att det inte skulle rasa in. Därefter rev fastighetsägaren ut detta tak och taket i gavelkammaren med tillhörande sågspånisolering. Gamla Trähus satte upp nya innertak av handhyvlade kil-sågade furubrädor med en enkel taklist i båda dessa rum. I stugan behövde även den bärande innertakåsen bytas ut. Intill den öppna spisen har ett kort väggparti av trä återställts. För övriga invändiga åtgärder utanför denna antikvariska medverkan se mer under *Övrigt* nedan.

Figur 25. Stugan från nordväst med nytt innertak. Foto: Daniel Olsson, 2023-10-12.

Figur 26. Den nya trappan vid vallstugans huvudingång från väster. Foto: Daniel Olsson, 2023-10-12.

En ny utvändigt trappa av trä har byggts. På grund av sänkningen av marknivån, se mer under *Övrigt* nedan, har trappan försetts med ett extra steg i förhållande till den som stod där tidigare. Trappan är även något smalare än den tidigare för att undvika att takdropp hamnar på denna. Eftersom marknivån närmast byggnaden inte hade färdigställts vid besiktningen 2024-10-25 saknades då ett steg vid trappan.

Figur 27. Vallstugan från öster efter spåntaksläggning. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-25.

Figur 28. Vallstugan från sydväst under pågående renovering. Foto: Daniel Olsson, 2022-12-09.

Takkonstruktionen

Takteglet plockades av och kasserades. Därefter revs strö- och bärläkt bort samt hela spåntaket. Taktron plockades bort och sparrarna demonterades. Den skadadenockåsen (ej av hela byggnadens längd) har bytts mot en ny av samma dimension och utformning. Nockåsen som är av gran har som den tidigare delvis kvar barken och har skarvats på samma sätt som den föregående. Takkonstruktionen byggdes sedan upp med återanvändande av de delar som var möjliga att återbruka, det vill säga oskadade taktrobrädor och sparrar. Samtliga sparrar kunde återanvändas, men de har justerats i höjd så att taklutningen blir densamma på hela takfallen. Cirka 200 löpmeter taktrobrädor, vilket motsvarar ungefär en tredjedel av byggnadens tak, utgörs nu av nytt virke. Därefter spikades spåntaket av handspäntade furuspån i trelagerstäckning. Taket försågs med nya vindskivor, vattbrädor och nockbrädor samt en takfotsplanka mot nordväst. Taket har försetts med en nytillverkad hängränna av kärnfuru där det tidigare har funnits en ränna längs den sydvästra fasaden.

Skorstenen

Murerarbetet utfördes av Gamla Trähus. De översta åtta varven med tegelstenar plockades ned varefter skorstenen återuppfördes med tio utbytta nytillverkade tegelstenar av samma format som de befintliga. Cementbruk på skorstenens nedre del har knackats bort och lagningar har utförts med KC-bruk från Weber innan hela skorstenen putsades med KC-bruk av samma fabrikat, slammades och kvastades. Ovanpå skorstenen har den tidigare flata stenskivan placerats vilken ligger upplagd på naturstenar i hörnen.

Skorstenen har försetts med ett nytt nedre plåtbeslag som på skorstenens sydvästra sida sträcker sig ända upp till husets nock för att undvika takläckage när snö samlas bakom skorstenen. Plåtarbetet utfördes med falsad galvaniserad plåt av Färila Plåt AB.

Figur 29. Skorstenen från öster efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson, 2024-10-25.

Figur 30. Trösklogen från öster under renoveringen. Foto: Daniel Olsson 2022-

Trösklogen

Mark och grund

Timmerstommen har lyfts, som mest cirka 60 centimeter, men trösklogens västra hörn ligger kvar på samma nivå. Grundstenarna har justerats och efter behov kompletterats med ytterligare naturstenar där sådana saknades. Även upplagen för golvåsarna har justerats. Fastighetsägaren har sänkt marknivån nordöst om byggnaden. Under hösten 2024 uppförde fastighetsägaren en inkörsramp bestående av jord och kallmurad natursten på tre sidor utanför porten. Se mer angående denna ramp under *Antikvariska ställningstaganden* nedan.

Timmer och trädelar

De rötskadade stockarna plockades bort och nya stockar har satts in enligt följande:

A1 Nyttillverkning av stock, 7,2 meter lång.

A2 Nyttillverkning av stock, 7,2 meter lång.

B-sida Lagning av knutskallar vid syll.

C1 Nyttillverkning av stock, 7,2 meter lång (se *Antikvariska ställningstaganden* nedan).

C2 Nyttillverkning av stock, 7,2 meter lång.

D1 Nyttillverkning av stock, 8,5 meter lång.

D2 Nyttillverkning av stock, 8,5 meter lång.

Inuti byggnaden har invändiga vertikala följare monterats på samtliga väggar för att öka stommens stabilitet. På väggen mot sydväst sitter två långa följare, mot nordväst två långa och en kort, mot nordöst två långa och slutligen mot sydost en lång och en kort. Följarna har dragits ihop med timmerväggarna med gängstänger med linoljebrända järnbrickor på timrets utsida.

Figur 31. Del av trösklogens utbytta stockar. Foto från norr: Daniel Olsson, 2023-10-27.

Figur 32. Trösklogen från öster med utbytta stockar. Foto: Daniel Olsson, 2023-11-10.

Figur 33. Trösklogen från norr med utbytta stockar. Foto: Daniel Olsson, 2023-11-10.

Figur 34. Daniel Åkerman står inne i trösklogen under renoveringen. De vertikala följarna har satts på plats. Foto från sydöst: Daniel Olsson, 2022-09-23.

Den rötskadade golvåsen ersattes av en ny ås av 8,5 meters längd och sammanlagt drygt sex kvadratmeter av loggolvet lades om med virke av motsvarande bredder. Trösklogens båda dörrblad har lagats och kompletterats med nya diagonala tvärsålar på insidan och på utsidan har några horisontella slåar bytts mot nya av friskt virke och samma dimensioner. Portens övre foder har bytts mot en ny av samma utförande som den tidigare.

Figur 35. Trösklogen från sydöst efter avslutad renovering. Foto: Daniel Olsson (vars skugga tycks göra bonnör!) 2024-10-25.

Figur 36. Spikning av takspån på trösklogens sydvästra takfall. Foto: Daniel Olsson, 2022-09-23.

Takkonstruktion

Det skadade tegeltaket plockades ned och kasserades. Därefter togs strö- och bärläkt bort och spåntaket revs bort. Taktrobrädorna och sparrarna plockades av, men de delar som kunde återanvändas sparades. Tre rötskadade takåsar byttes ut mot nya av samma dimensioner och utformning.

Takkonstruktionen återuppbyggdes därefter med återanvändade av hela sparrar i kombination med sju nytillverkade sparrar med de äldre som förlaga – fem mot nordöst och två mot sydväst. På motsvarande sätt återanvändes hela trobrädor tillsammans med nytillverkade. Det mesta av det tidigare trovirket gick att återanvända. Det nya trovirket är placerat närmastnockåsen. Sparrar och trovirke är som tidigare tillverkat av gran. Ett nytt tak av handspäntade furuspån spikades sedan i trelagerstäckning. Taket försågs med takfotsbrädor, vindskivor, vattbrädor ochnockbrädor. Taket har inte behandlats utan får gråna naturligt.

Figur 37. Trösklogen från norr med nylagt spåntak. Foto: Daniel Olsson, 2022-10-24.

Avvikelser från beslut

Av det planerade arbetet skedde inga avvikelser från de fattade besluten, men under arbetets gång framkom ytterligare skador vilka åtgärdades i etapp 2 av projektet.

Återstående delar

Marknivån sydväst om vallstugan var inte återställd vid besiktningen 2024-10-25. Se mer under *Övrigt* nedan. Frågan om rampen vid logen beskrivs närmare under *Antikvariska ställningstaganden* nedan.

Figur 38. Tröskklogen och den nybyggda rampen vars stenkonstruktion låg emot trävirket. Foto från söder: Daniel Olsson, 2024-10-25.

Antikvariska ställningstaganden

De flesta antikvariska frågorna var lösta innan arbetet inleddes. Vid besiktningen 2024-10-25 påtalade läns museet att det inte var lämpligt att rampens stenkonstruktion låg direkt emot syllstocken på tröskklogen då detta på sikt skulle kunna leda till nya rötskador. Fastighetsägaren menade att det var svårt att bygga upp en så pass hög stenkonstruktion utan att ta stöd emot byggnaden. Enligt uppgift har fastighetsägaren därefter utfört en ändring av rampen, men läns museet kände inte till detta vid slutbesiktningen av logen som hör till Ersk-Lars 2024-11-15. Länsstyrelsen har tagit del av foton på utförandet från 2024-10-25 och har framfört att det kanske skulle kunna vara bättre med en ramp av trä. Denna fråga är således ännu inte avgjord och bör lösas i samråd mellan fastighetsägaren och länsstyrelsen.

Det var från början meningen att en del av stock C1 i tröskklogen skulle behållas då den sannolikt var den enda kvarvarande ursprungliga syllstocken. Det visade sig dock att även denna måste bytas ut och då beslöts att den skulle märkas *Original, trapetsformad syllstock* och bevaras för framtiden inuti byggnaden.

Övriga antikvariska iakttagelser

Skadan i hammarbandet berodde enligt Daniel Åkerman både på att taket under lång tid varit dåligt och att byggnaden sannolikt tidigare har haft ett vedtak som vilat mot hammarbandet och således lett ned vatten till denna stock.

Se uppgifter angående den påträffade pärlspontspanelen i stugan under *Övrigt* nedan.

Övrigt

Markförändringar

Efter problem med att vatten rann in i fäxet (hus 2) på våren utförde fastighetsägaren i bästa välmening en sänkning av marken sydväst om vallstugan, se figur 21. I samband med detta fylldes även en äldre stensatt brunn igen. Läns museet hade inte kännedom om dessa åtgärder innan de utfördes och de ingick ej i de planerade åtgärder som omfattades av den antikvariska medverkan. Museet har tidigare framfört att det är viktigt att förändringar av marken inom fåbodvallen bör ske med mycket stor varsamhet för att inte skada känslig växtlighet och undvika att förändra vallens karaktär. Växtlighet har därefter kommit tillbaka.

Sänkningen av marknivån fick till följd att stenar behövde läggas upp sydväst om vallstugan så att inte husets grundläggning skulle påverkas. Förändringen av marknivån innebar även att den nya trappan utanför ingången mot sydväst måste förses med ett extra steg. Fastighetsägaren har meddelat att jord kommer att läggas tillbaka närmast sydväst om vallstugan, men detta var inte utfört vid besiktningen 2024-10-25.

Övriga åtgärder i vallstugan

Fastighetsägaren har tagit bort den väv och beklädnad av Tretexskivor som fanns på väggarna i stugan. I samband med detta kom en bred blågrå pärlspontspanel

Figur 39. Stugans östra hörn med eldstaden. Väggarna under borttagning av Tretexskivorna. Foto från väster: Daniel Olsson, 2023-10-12.

Figur 40. Detalj av den blågrå pärlspontspanelen i stugan som satt uppsatt ovanpå uppklistrade tidningar från 1910-talets början. Foto: Daniel Olsson, 2023-10-12.

fram (vilken läns museet fotodokumenterade delar av under rivningen, se figur 40.) Sannolikt är pärlspontspanelen från 1910-talets början då det under panelen påträffades uppklistrade tidningar med årtalen 1913 respektive 1914. Timmerväggarna i stugan har därefter frilagts och skrubbats rena. Dessa åtgärder ingick ej i de delar som omfattades av läns museets antikvariska medverkan, men omnämns här för dokumentationens skull.

Källor

Tryckta källor

Lias, Katarina och Olsson, Robin. 2001. *Torkelsbovallen – ett skogsbete från järnåldern*. Rapport. Läns museet Gävleborg. Gävle.

Renström, Ann. 1996. *Törselsbo Byggnadsminnesutredning*. Länsstyrelsen Gävleborg, Gävle.

Otryckta källor

Olsson, Daniel. 2018. *Torkelsbo fäbodvall. Skadeinventering med åtgärdsförslag för vallens byggnader*. Läns museet Gävleborg, Gävle.

Arkiv

Ljusdalsbygdens museum, bildarkiv.

Läns museet Gävleborg, ärendearkiv: Ljusdals kommun, Ljusdals socken, Torkelsbo fäbodvall.

Muntliga källor

Gunnarsson, Erik. Fastighetsägare. Muntliga uppgifter under renoveringen.

Åkerman, Daniel. Timmerman. Gamla Trähus i Färila AB. Muntliga uppgifter under och efter renoveringen.

LänsMuseet Gävleborg, Södra Strandgatan 20, 802 50 Gävle. lansmuseetgavleborg.se